
Reményeink szerint ezek a kutatások hasznára lesznek mind az egri vár, mind pedig a Gárdonyi köré alakult kultusznak.

Az október tehát az egri váré és Gárdonyié lett. A Gárdonyi konferenciák, az ezt követő koszorúzások, ünnepi beszédek, műsor minden évben összehozza a téma kedvelőit és kutatóit.

*

A kultuszt, mint mondtam, ébren kell tartani. Ha a kutatások befejeződtek, akkor el kell jutnunk a nagyközönséghez is. Meg kell találni a módját, hogy az új képet bemutassuk nekik. Ezzel egy új lendületet adhatunk. Aztán majd 50 év múlva, amikor a nagy évforduló újra apropót szolgáltat arra, hogy áttekintsék az egri vár történetét, a mostani évek munkáját reményeink szerint úgy említik majd, hogy ez milyen nagy lökést adott a vár kultuszának.

Tóth Franciska

BABITS MIHÁLY ESZTERGOMBAN

A valóságos, eleven Esztergomot hajóról pillantottam meg először, a Dunán: s ez csak ugyan olyan volt, mintha valami fenséges és szent királyi székhelyre vonulnék be. A Bazilika magasból nyújtotta elibém keresztjét; fölötte széles ünnepi karzatot mímelt a várhegy fennsíkjá [...] szédtöbb arányokban állt ott a modern főtemplom: méltó emlékműve az ezredéves Nagy Magyarországnak, s szimbóluma a szentistváni eszmének! Egy magyar San Pietro, a hozzátartozó magyar Vatikánnal. Messziről uralkodott az egész tájékon, szinte nyomta a hegyet és a várost. [...] Ilyen pompával, ekkora arányokkal hatott rám Esztergom, az első benyomásomban! – emlékezik vissza első Esztergom-élményére Babits Mihály az 1939-ben megjelent *Keresztülkasul az életemen* című önéletrajzi ihletettséggű könyvében. Az 1920-as évek elején történt látogatást a Babits-házaspár Kárpáti Aurléknél tette. A költőt megérintette a kisváros, a táj szépsége és békéje, és ahogy később írja *Dal az esztergomi bazilikáról* című versében: „Épen olyanok mint otthoni dombjaim...”

Babitsék egy könyvkiadótól kapott honorárium összegét a pénzromlás idején be akarták fektetni. Dr. Nagy Zoltán, aki ügyvédi pályafutása mellett költőként mutatkozott be a *Nyugatban*, kapta meg kezelésre a pénzt. A tőzsdei ingadozások ellenére a befektetett pénz gyarapodott. Az 1924-es esztendőt örömtelivé avatta, hogy az említett pénzből házat tudtak vásárolni az esztergomi

Előhegyen. Esztergomi építőmesterek, Vodicska István és Kósik Ferenc végezték a ház átalakítását. A költői lak falaira és tornácára Babits által kiválasztott idézetek kerültek: „*Nem úgy épült, hogy századokig álljon / Csak múló tanyául, mint a fecskefészék.*” (Arany); „*Adsx nyáron nyugovást és szép csendességet.*” (Zrínyi); „*Non ebur, neque aureum...*” (Horatius); „*Kertem az egész táj, hol óriás csiga kétszarvú dómjával e bölcs bazilika.*” (Babits). Ez utóbbi versidézet nem véletlenül írta be magát az esztergomi kultúrtörténetbe. „[...] megkapó [...] ez a két sornyi sűrű költészet [...]. Az »egész táj« a túlparttal együtt egész: ez kimondatlanul kimondja a fájdalommal kimondhatót.”² Emellett sajátos módor, örökíti meg a város egyik fontos jelképét, a Bazilikát.³ Egy kedves esztergomi barátjának feljegyzéseiből tudjuk, hogy Babits szerette „vizsgáztatni” látogatóit: kiktől vannak az idézetek.⁴

Einczinger Lívia és Kovács Erzsébet egy esztergomi kertben, 1931 júniusa
(Kovács Erzsébet tulajdona)

A finomabb munkálatokban: festés, díszítés, nagy segítségére volt Babitséknak Simon György János festőművész, Basch Edit, és a város egyik sokoldalú művészgyénisége, Einczinger Ferenc, aki a budapesti főreál és kereskedelmi iskolák elvégzése után pénzügyi alkalmazott lett. Nagy érdeklődéssel tanulmányozta nagy nyugati fővárosok képtárait. Művészeti tudását szakiskolán kívül szerezte. Esztergomban rendezett kiállításokon több ízben mutatta be festményeit és grafikai munkáit. 1925-ben képeiért Esztergomban ezüstérmet nyert. Modern pasztelljeit 1926-ban a Balassa Bálint Társaság kiállításán

mutatta be. Ennek egyébként alelnöke és művészeti osztályának vezetője. Már 1925-ből ismerünk leveleket, amelyek meghitt hangon tanúskodnak Babits és Einczinger barátságáról. Kapcsolatuk kezdetén Einczinger Ferenc, mint a Takarékpénztár tisztviselője, anyagi segítséget tudott nyújtani a Babits-családnak. Ismeretségük hamarosan barátsággá mélyült, Babits meglátta Einczingerben az alkotótehetséget és az intenzív szellemi érdeklődést. Einczinger ezáltal összekötő kapocs is lett a hegyi ház költője és Esztergom város között. A helyi értelmiség többsége általa ismerhette meg Babitsékat. Dr. Marcell Árpád, reáliskolai magyar tanár ekkoriban akarta kiadni diákjai számára saját munkáját: egy *Magyar Irodalomtörténetet*. Ebben kérte Babits Mihály véleményét, aki nagyon támogatta és helyeselte az ötletet.

Többször járt Babits Mihály előhegyi házában Hasenauer Andor matematika tanár, a később híres filmrendező, Kollányi Ágoston, illetve Olajos János matematika- és geometria szakos tanár, aki marosvásárhelyi születésű, és 1918-ban került Esztergomba. Könnyen beilleszkedett a társadalmi- és kulturális életbe. Jó barátja lett az itt élő, vagy ide látogató költőknek, íróknak, képzőművészeknek, újságíróknak, de továbbra is tartotta levélben a kapcsolatot erdélyi tanártársaival, barátaival: Berde Máriával, Csűri Bálinttal, Fejér Lipóttal, Jékely Lajossal. 1925-ben megnősült. Babits Mihály és Ilonka már ekkor gratuláló levéllel emlékeztek meg az eseményről. Olajos János tanár úr fia, István, mint a család krónikása, őrzi az előbbi és az ezután küldött leveleket, fényképeket, lánya pedig, Mariann⁵ szívesen lapozza fel régi emlékkönyvét: „*Emlékiül Olajos Mariannának szeretettel Török Sophie, Esztergom 940. aug. 16.; Emlékiül Mariannának szeretettel: Ildikó; »Titkos lánc nyúl át a földön/ Összekötve aki jó.« (Idézet egy régi versből)*” Babits Mihály” Egy alkalommal így ír Ilonka Olajosné Vodicska Annienak: „*Kedves Anniekám! Ne haragudjatok, hogy ma nem jöhetünk, váratlan pesti vendégeink érkeznek. Ha nem alkalmatlan, hétfőn délután jövünk. Nagyon kíváncsi vagyok szép kislányotokra. Szeretettel üdvözöl: Babits Ilonka*”. Az Olajos-család birtokában van egy feldafingi lap is, amelyet Nagyságos Olajos János tanár úrnak címeztek 1929 augusztusában: „*Szívélyes üdvözléssel: Babits Ilona és Babits Mihály*”

Az Olajos-szájhagyomány alapján „*az 1930-as években történetelt, hogy egy alkalommal nálunk borozgatott Babits Mihály, Asbóth Károly, Rosta József, Városi István, költő, műfordító, szemináriumi paptanár és a szüleim, amikor a kedélyes hangulatban valaki a következő kérdést tette fel. »Mihály nem szavalnál nekünk valamit?« – jóllehet nem számítottak arra, hogy Babits enged a kérésnek, de amikor felállt és a ma is meglévő falépcsőnkön néhány fokot fellépett, mindenki csodálattal és nagy várakozással tekintett felé, ezt mondta: »Pap vagyok, prédikálok. / Nincs szószékem, csak itt állok.« Természetesen a »szavalatot« dörgő taps fogadta. Ez egy soha le nem írt Babits vers. Családunk elsősorban azért emlegette sokszor az esetet, mert mi is tudtuk, hogy Babits életében kevés felhőtlenül boldog és felszabadult pillanat volt. Már gondoltam arra, hogy ezt a két sort felíratom egy*

réztáblára és a lépcsőfordulóba függesztem, hadd hirdesse az utókornak az imént említett kis közjátékot.”

A fent említett Babits–Einczinger baráti szálát erősítette, amikor Babits bérmalányául fogadta Ferenc gyermekét: Líviát. Egy modern irodalomtörténeti nyomozás vette kezdetét akkor, amikor ez a tény 2000 novemberében kiderült; Einczinger Lívia⁸ ugyanis még él. Felkerestük őt. Mintha a régmúlt fényes kapui tárultak volna fel: Babits-dedikációk, ismeretlen levelek és fényképek kerültek elő. Ezek érdekes adatokat hoznak Babits Mihály esztergomi éveiről. Ahogy egy láncban a szemek, úgy kapcsolódnak össze régi események és emberek. Szinte napról-napra kerülnek napvilágra elfelejtett információk a korról és a költőről is.

Kovács Erzsébet nevelőnő és Babits Ildikó az esztergomi ház kertjében, 1935
(Kovács Erzsébet tulajdonában)

Babits Ildikó az esztergomi ház tornácán 1935-ben
(Kovács Erzsébet tulajdona)

Az 1930-as évek közepén Babitsék nevelőnőt kerestek a nyárra Ildikó mellé. Einczingerék Lívia osztálytársára, Kovács Erzsébetre gondoltak, aki örömmel vállalta a feladatot, és három nyáron keresztül járt fel a családhoz. Erzsébet is él még, és úgy emlékezik vissza az esztergomi Előhegyen eltöltött három évére, mint életének egyik legszebb és szellemi, lelki épülésben leggazdagabb időszakára. *„Kíváncsi voltam Babits Mihályra, akiről versei alapján nagyon mély benyomás maradt bennem. Vajon milyen ember lehet? Vártak engem a hegyen, hogy bemutatkozzam. Az előhegyi Babits-ház kertjének a hangulata idilli, csendes és megnyugtató volt. Megjelent egy kicsit Krisztus képére emlékeztető, egyszerűen öltözött, szelíd mozgású úr, aki Babits Mihályként*

mutatkozott be. Ez volt az első meglepetésem. Nem úgy fogadott, mint egy kis nevelőnőt, hanem mintha egy kedves barát lennék. Bemutatott a feleségének is. Zavarban voltam, és megkérdeztem: hogy szólíthatom. Azt mondta: »Én tanár voltam, tanár maradok. Maradjunk a tanár úrnál. Aztán hallottam, hogy mindenki, szomszédok, háztartási alkalmazottak is így szólítják. Mindenkivel úri módon: szelíden, szerényen, figyelmesen bánt. [...] Egyik délután Babits egy kis epizódot mesélt nekem, így emlékszem rá: Ilonkával hirtelen házasodtak össze. Ilonka írónőnek készült, írói, művészi körökben mozgott. Az első közös ebédet nem otthon, hanem ebédlőben költötték el. Másnap Ilonka szeretne volna bizonyítani, hogy jó háziasszony és ért a főzéshez. Babits hozzákezdett a paradicsomleveshez, ám látja, hogy a kanalán fennakad egy kampós szög. Valószínűleg laza volt az egyik szög a konyhában, így beleesett a levesbe. Mondta is Babits: »Képzeld el, már az első nap szögre akart akasztani!« Nagyon kedvesen mesélte el, látszott rajta milyen kedves emlékként őrzi ezt az esetet...”

**Babits Mihály, Török Sophie, Medgyaszay Vilma, Rédeyné Hoffmann Mária
Esztergomban kedves helyükön, a felső diófa alatt**

Az itt leírtak olyan korszakát elevenítik fel a nyarát Esztergomban töltő Babitsnak, amelyeket nem sokan ismernek. A helyi baráti kör szem- és fültanúja lehetett egy felszabadultabb Babitsnak. Mindemellett érezték, verseit olvasva tudták, hogy az esztergomi Előhegy magányába költözött költő szívében milyen erőteljes szólamok dúlnak, és hogy keze alól itt kerekedtek ki olyan nagy alkotások, mint: *Szent király városa*, *Nyár*, *Holtpróféta a hegyen*, *Verses napló*, *Dal az esztergomi bazilikáról*, *Mint különös hírmondó*, *Jónás könyve* etc.

A személyes barátságokon túl a város hivatalos keretek között is megünne-
pelte a városban pihenő, dolgozó költőt. A Babits-est meghívójának szövege
szerint: „Esztergom sz. kir. Megyei város közönsége az „Esztergomi Hét” alatt 1934.
augusztus 17-én pénteken este 8 órakor a »Fürdő«-szálloda színháztermében irodalmi est
keretében ünnepli annyi szép esztergomi költemény kiváló költőjét Babits Mihályt. Az est
műsora: 1. Esztergom sz. kir. megyei város polgármesterének üdvözlő beszéde; 2. Küirschner Lili
zongorázik Chopin: Ballada (g-moll); 3. R. Simonffy Margot Babits verseket szaval; 4. H.
Medgyaszay Vilma Babits szövegeire írt dalokat énekel; 5. B. Török Sophie felolvas: Hogyan
készül a vers; 6. R. Simonffy Margot Babits verseket szaval; 7. Küirschner Lili zongorázik:
Dohnányi: Introdukció és fuga; 8. Rédey Tivadar dr. előadása; 9. Babits Mihály költemé-
nyeiből felolvas; 10. H. Medgyaszay Vilma Babits szövegeire írt dalokat énekel” Dr.
Rédey Tivadar előadásában kiemeli Esztergom szerepét, és kozmikussá növeli
a költőt: „az a költői anyag [...] melyből ezek a versek támadtak, egyszerű, majdnem
szegényes, a színtér is változatlan: az Esztergom melletti Előhegyen állunk, a költő
tuszkulánuma mellett, honnan a csonka országnak ugyan egyik leghatalmasabb, de mégis
csak az emberi szem látóképességétől határolt panorámája kínálkozik. Babits Mihály itt
áll, itt is-mint a nagy művész mindenhol-középpontjában áll az egész Világegyetemnek.
Ránézve köddé mosódik minden korlát »s képekből összeáll a képtelen, korlátokból kor-
látlan végtelen.« Ma, amikor a költő »kozmoszus kitarulása« kelendő jelszó lett és nem is
lírikus immár, aki éneke vékony cérnaszálán egész naprendszereket nem forgat: mi teszi
mégis, hogy a divatköltészet e hőseinél azt érzem, ezek egész költői apparátusukat úgy
szedték elő zsebükből, míg ha Babits így indítja útjára énekét. »Most a szabad ég alatt
lakom / s holdak forognak / nőnek, fogynak / és mindig nyitva az ablakom« – és akkor
habozás nélkül elhiszem, hogy a Világegyetem tengelye pontosan az esztergomi Előhegyet
szeli át.”¹⁰

Az esztergomi értelmiség mellett sok pesti barát és ismerős látogatta meg
előhegyi házában Babits Mihályt. Jelenléte kulturális vonzóerőt jelentett. Fel-
pezsdült a város szellemi élete, magyar és külföldi alkotók nevei színesítették az
előadóestek repertoárjait. A mára irodalomtörténeti dokumentummá vált elő-
hegyi tornácfalon¹¹ meglepetéssel betűzzük a nagy neveket: „Kosztolányi Dezső,
Tóth Árpád, Karinthy Frigyes, Móricz Zsigmond, Szekefű Gyula, Márffy Ödön, Csinszka,
Szerb Antal, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc, Schöpflin Aladár, Elek Artúr, Sárközi
György, Beck Ö. Fülöp, Bálint György, Révész Béla, Halász Gábor, Laczkó Géza,
Ritoók Emma, Fenyő Miksa, Kárpáti Aurél, Rubinyi Mózes, Szilasi Vilmos, Sík Sán-
dor, Brisits Frigyes, Fülep Lajos, Rédey Tibor, Hoffmann Edit, Nagy Endre, Illyés Gyula,
Vas István, Németh László, Szini Gyula, Cs. Szabó László, Ignotus Pál, Weöres Sán-
dor, Jékely Zoltán, Gellért Endre, Ascher Oszkár, Devecseri Gábor, François Gachot,
Denis de Rougemont etc.”²

Babits utolsó éveit megkeserítették betegségei. Ezek nagyrészt elszakították
őt az esztergomi háztól és a várostól. Utolsó nyarát azonban a halála előtti napokig

„fecskefészkeben” töltötte, 1941. augusztus 2-án innen szállították a budapesti Siesta Szanatóriumba, ahol augusztus 4-én eltávozott az élők sorából.

Később az esztergomi nyarak élményeiben hűségesen osztozó társ, Török Sophie írja: „...És Esztergom? – hol van már / Esztergom! Napfénye megvakult, meleg / derűjéből fagyott vigyorgás lett, gyümölcsös / lombjait megrágta kénköves penész... / Pusztul és süllyed, mind elsüllyed / ami a mienk volt! Ami a tied volt... / Gyanútlan lépteinket, fiatal mosolyunkat / belepte vér és gyász...”

JEGYZETEK

1. BABITS Mihály, *Szeret István városa* = B. M.: *Keresztülkasul az életemen*, Bp., 1997. 89–90. oldal
2. KOVÁCS SÁNDOR Iván: *Babits átnéz a Dunán*, *Irodalomismeret*, 1999/1–2., 45. oldal
3. Az esztergomi polgárok nemcsak a vers kapcsán, hanem amúgy is emlegetik: városuk számos Babits-alkotás színhelye tematikailag és kronológiailag is.
4. DÉVÉNYI Iván: *Babits Mihály Esztergomban*, *József Attila Megyei Könyvtár Évkönyve*, Tatabánya, 1970, 168. oldal
5. Olajos Mariann, Babits Ildikó játszótársa volt. A *Babits Mihály esztergomi barátai – Beszélgetés Olajos Marianrral* című munka megjelenés előtt áll.
6. Lásd *Az istenek halnak, az ember él* című kötetben; a *Halavány téli rajz* című vers idézete
7. *Babits Mihály esztergomi barátai*, *Beszélgetés Olajos Istvánnal*, *Irodalomismeret*, 2000/4, 123–126. oldal
8. *Babits Mihály esztergomi barátai*, *Beszélgetés Einczinger Líviával*, megjelenés előtt
9. *Babits Mihály esztergomi barátai*, *Beszélgetés Kovács Erzsébettel*, megjelenés előtt
10. Rédey Tivadar beszédének ismeretlen, eredeti gépelt változata sajátkezű aláírásával hitelesítve az *Emlékezések* című Einczinger Ferenc által összeállított könyvben található
11. „Nálam látta egy alkalommal, mikor megkértem, hogy adjon részemre autogramot présházunk falán és nyomban megkért, hogy ilyen emlékfalat ő is szeretne. Ez a híres autogram fal el is készült és a vendég által szénnel felírt nevet olykor ő maga is rögzítette meg kazeines festékekkel” – írja Einczinger Ferenc az *Esztergom Vármegye*, 1941. december 4-ei számában. A présház az esztergomi Bánomi úton állt. Az itteni ház emlékfalán az Exlibris Gyűjtők, a Vajda János Társaság tagjai mellett a család barátai, így Babits Mihály neve is rajta volt. Olajos István, Horváth István, Balázs László felvételei rögzítik az eredeti állapotokat. Ezek mellett a restaurátornak készülő Szivós Gábor értékes ötlete és kivitelezése őrizte meg a fal pauszpapírra elkészített másolatát, amelyet a pincebirtokos Einczinger család nagy örömmel vett kézhez néhány falereklyével együtt...
12. CSUKLY László: *Babits Mihály és Esztergom*, Tatabánya, 1980, 31. oldal